



[7]

Terminologia

Neologia i creació de termes

LA NEOLOGIA

En molts actes quotidians podem adonar-nos que contínuament apareixen paraules noves, termes nous. Aquest fenomen s'anomena **neologia**.

Un **neologisme** és qualsevol paraula nova pel que fa a la forma o al significat que s'incorpora a una llengua i que els parlants encara perceben com a aliena al seu sistema.



Ampliació de continguts

Per què s'originen els neologismes?

Darrere l'aparició d'una paraula nova sempre hi ha una necessitat comunicativa que cal satisfer. Aquesta és la raó última de l'origen dels neologismes, però normalment es produeixen situacions concretes en què cal crear un terme nou:

[1] perquè s'ha de buscar una denominació nova, no existent encara, per a un concepte nou que s'acaba de crear.

[2] perquè un terme existent ha perdut valor (per raons diverses: ús, obsolescència, etc.).

[3] perquè un terme en ús té algun problema d'adequació (és massa vulgar o poc precís).

En el cas de la introducció i normalització de neologismes per designar conceptes especialitzats, es dona una intervenció lingüística conscient i organitzada. Aquesta planificació busca dotar la llengua de capacitat per assimilar el flux de novetats lèxiques amb rapidesa i sense perjudici de la seva integritat.

Aquest treball de normalització, dut a terme pels organismes competents, es desenvolupa en quatre etapes bàsiques: detecció de la necessitat neològica, creació del neologisme, difusió d'aquest neologisme i seguiment de la seva implantació. Si un neologisme no arrela en l'ús habitual dels parlants, està condemnat a desaparèixer.

Així doncs, en tot procés neològic són els parlants els que intervenen d'una manera decisiva en el resultat final del procés. Per implantar amb èxit qualsevol innovació lèxica, cal que els parlants coneguin el neologisme i l'utilitzin d'una manera generalitzada i normal, fins que no causi cap estranyesa i passi desapercebut enmig de la resta de paraules de la llengua. Qui recorda ara que *pàrquing*, *flaix* o *fax* van ser, en un moment no gaire llunyà, neologismes?

La neologia com a producció d'unitats lèxiques noves és un fenomen que ha existit sempre, perquè el vocabulari s'ha anat renovant i expandint al llarg dels segles amb el desenvolupament del saber humà.

Exemple

Amb motiu dels Jocs Olímpics de 1992 a Barcelona va sorgir una necessitat terminològica nova i urgent: desenvolupar, fixar i difondre la terminologia en català per als diferents esports olímpics. La normalització dels termes de l'esport va experimentar un impuls decisiu gràcies a les retransmissions en català dels esdeveniments olímpics.

Tot i això, és en els darrers anys que la *neologia terminològica* ha experimentat un creixement destacable davant les necessitats de denominació de noves nocions en àmbits especialitzats.

Ampliació de continguts

Per a la vitalitat d'una llengua és cabdal que no es quedi endarrerida en el desenvolupament terminològic, especialment en la producció àgil i activa de neologismes. Això suposa la implantació planificada d'una xarxa d'organismes, institucions i empreses que col·laborin d'una manera coordinada en l'eficàcia del procés de creació, difusió i normalització.

En l'àmbit de la llengua catalana, el TERMCAT és l'organisme que s'ocupa de vetllar per l'adequació dels neologismes a la normativa. Un cop aprovats oficialment pel seu Consell Supervisor, el TERMCAT els difon.

Al web del TERMCAT podeu consultar lliurement la Neoloteca, diccionari en línia de termes normalitzats que s'actualitza regularment, on trobareu la referència de tots els neologismes aprovats pel Consell Supervisor del TERMCAT, amb la definició i les correspondències en altres llengües.

Exemple

administrador -a de webs *m i f* Persona que s'ocupa de la gestió, del funcionament i del manteniment de servidors web.

Equivalents: *es* administrador de webs, *fr* responsable de sites Web, web maître, webmestre, *en* webmaster

En l'àmbit de la llengua catalana, també cal esmentar el treball rellevant que en el camp de la neologia està duent a terme la Universitat Pompeu Fabra amb l'Observatori de Neologia de l'Institut de Lingüística Aplicada (IULA). Aquest centre documenta neologismes en català i en castellà amb la finalitat de construir un corpus de referència que permeti analitzar els recursos de la llengua i aplicar-los eficaçment a la recerca neològica.

La neologia, entesa com el conjunt de processos de formació de noves unitats lèxiques, satisfà les noves exigències comunicatives i facilita que la llengua sigui l'expressió de la ciència i la tècnica.

CREACIÓ NEOLÒGICA: ELEMENTS BÀSICS

Els mecanismes per a la creació de neologismes en català es basen tant en recursos morfològics i semàntics com en recursos per a l'adaptació de manlleus. Aquests mecanismes, tot i que són particulars per a cada llengua, resulten similars entre

llengües pròximes; en el cas del català, són comparables als d'altres llengües romàniques.

Per poder entendre millor com funcionen els mecanismes que permeten crear termes, convé fer una ullada, molt general, a la base estructural de les paraules en català. Dels **elements bàsics** que constitueixen formalment els mots, els més interessants en terminologia són els següents:

[1] arrel (o *lexema* o *radical*), element lèxic fonamental, que dona el sentit genèric a una paraula, perquè és la unitat mínima de significat i no es pot descompondre en altres unitats menors.

Exemples

gas, peix, fill, consell, vent, oper(ar)...

El més freqüent és que l'arrel vagi acompanyada d'altres elements, els *morfemes flexionals*, que indiquen el gènere, el nombre, la persona o el temps.

Exemples

gat - gata - gats - gates, taula - taules, pas - passos, pes - peses - pesàvem - pesarien

[2] prefix, element que s'adjunta al davant d'una arrel i actua modificant el significat de la paraula resultant.

Exemples

pre-: prepotència, preoperatori; ex-: extreure, expulsió; dis-: disgustar, disfunció...

[3] sufix, element que s'adjunta al darrere d'una arrel i actua modificant el significat i generalment la categoria gramatical de la paraula resultant.

Exemples

-isme: darwinisme, dirigisme; -ista: especialista, ciclista; -ós: gasós, ventós...

A més a més, en el llenguatge especialitzat juguen un paper molt important els **radicals clàssics**, grecs o llatins. Aquests elements funcionen com a prefixos o sufixos, encara que d'una manera especial, perquè de fet són antigues arrels de llengües clàssiques. Per això han conservat el seu significat i l'aporten al terme resultant quan intervenen en la formació de compostos.

Exemples

Prefixos: eritro-: eritròcit; gastro-: gastrostoma, gastrointestinal; leuco-: leucòcit; micro-: microeconomia, microscopi; neuro-: neuropatologia, neurocirurgiana...

Sufixos: -fil: hidròfil, antropòfil; -fob: hidròfob, claustrofòbia; -mància: quiromància, -logia: geologia, filologia...

Prefixos i sufixos: morfo-: morfogènesi i -morf: polimorf, amorf; metro-: metrologia i -metre: perímetre, termòmetre...



Recurs bibliogràfic

El *Gran diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana, 1998) és una obra lexicogràfica que conté molta informació sobre prefixos, sufixos i radicals grecs i llatins, en entrades separades i diferenciades visualment que permeten un accés fàcil a aquesta informació. A més, aquesta obra és consultable en línia.

Conèixer i identificar els elements bàsics dels termes permet entendre millor els mecanismes de creació neològica.

MECANISMES DE CREACIÓ NEOLÒGICA

Els mecanismes de creació neològica més productius en català, sobretot en els llenguatges especialitzats, són els següents:

[1] la formació de **derivats**, constituïts per una arrel que es combina amb sufixos o prefixos.

Exemples

vermell – vermellor – envermellir – envermelliment

[2] la construcció de **compostos**, formats per la combinació de dos o més mots preexistents que funcionen com una sola unitat. Aquest tipus de termes poden consistir en un terme sol o en un grup de mots combinats que tenen un significat únic (i s'anomena *sintagma travat* o *terme sintagmàtic*).

Exemples

termes: comptagotes, compta-revolucions, portaobjectes, [ànec] collverd...
sintagmes travats: angina de pit, peu de rei, campana de Gauss, trompa d'Eustaqui, cotxe escombra, màquina eina...



Ampliació de continguts

Tant en la derivació com en la composició, la creació de nous termes es produeix per *mecanismes morfològics* i consisteix a aplicar l'analogia amb altres mots ja fixats dins un sistema lingüístic.

Si bé la frontera entre derivació i composició no és clara per a tots els autors, per simplificar l'exposició dels continguts, en aquesta unitat d'Argumenta s'ha traçat una separació ben definida entre aquests dos sistemes.

D'altra banda, derivació i composició no són mecanismes excloents, sinó que sovint es donen combinats, especialment quan entren en joc els radicals clàssics que hem esmentat.

Exemples

hepatosplenomegalia: hepato- + espleno- + megal- + -ia (engrandiment del fetge i de la melsa); agammaglobulinèmia: a- + gamma + globulina + em- + -ia (manca de globulines gamma en la sang).

[3] la formació d'**abreviatures** de termes, que es creen suprimint lletres internes o finals d'aquests termes, amb la indicació gràfica d'un punt (final) o una barra (final o interna).

Exemples

dupl. (duplicat), p. ex. (per exemple), gral. (general), c/ (carrer o compte), a/e (adreça electrònica)



Recurs bibliogràfic

El llibre *Tesis i treballs: aspectes formals*, d'Antònia Rigo i Gabriel Genescà (Eumo Editorial, 2000), és una obra molt útil per a consultar dubtes sobre convencions formals que afecten la presentació de treballs acadèmics, i inclou un capítol específic per a l'ús de les abreviacions. Els continguts es presenten de forma molt clara i estructurada, acompanyats sempre d'exemples.

[4] la formació de **sigles**, que són mots abreujats constituïts per les lletres inicials dels mots més importants d'una denominació complexa.

Exemples

ADN (àcid desoxiribonucleic), ITV (inspecció tècnica de vehicles), IVA (impost sobre el valor afegit)...

[5] la fixació de **símbols**, que són signes gràfics usats per representar una paraula, un sintagma o un valor, i que estan establerts per institucions oficials i organismes competents. Tenen una forma fixada, reconeguda internacionalment.

Exemples

h (hora), S (sofre), £ (lliura esterlina), § (paràgraf)...



Ampliació de continguts

És corrent de referir-se amb al nom d'**abreviacions** al conjunt format per les abreviatures, les sigles i els símbols, perquè es tracta de termes que constitueixen una reducció gràfica d'un altre terme, del qual són una representació. Normalment segueixen unes normes de formació establertes, que sovint són fruit de convencions.

Aquest tipus de termes comparteixen certes normes d'ús:

[1] En un mateix text cal seguir un **criteri coherent**: no s'han de barrejar abreviacions diferents del mateix mot, ni alternar l'abreviatura i la sigla o el símbol, ni utilitzar diferents grafies per a una sigla.

[2] En general les abreviacions són mots **indivisibles**, que no es poden partir a final de ratlla. Així mateix cal evitar separar, en línies diferents, l'abreviatura de l'element que l'acompanya.

[3] S'ha de fer un **ús racional i selectiu** de les abreviacions, atès que mai no són tan comprensibles com els termes complets dels quals són la representació. És indicat d'usar-les en taules, gràfics o il·lustracions, per exemple. Quan s'utilitzen en el cos del text cal valorar en cada cas la utilitat i justificació del seu ús.

[6] l'adaptació de **manlleus**, mots procedents d'una altra llengua que s'han adaptat en major o menor grau a la llengua catalana, ofereix un altre sistema per a la creació de neologismes, tant en els llenguatges especialitzats com en la llengua general.

Exemples

edredó, esquí, henna, sandvitx, tse-tse, xoc...

Conèixer els mecanismes de creació neològica és una porta oberta a la comprensió i producció dels textos universitaris.

ELS DERIVATS

Els **derivats** són termes formats a partir d'altres mots ja existents, constituïts per una arrel que es combina amb **prefixos** o **sufixos**.

Exemple

Arrel: plantar

Derivat amb prefix: trasplantar

Derivat amb sufix: plantació

En els derivats per **prefixació**, el prefix modifica o matisa el significat de l'arrel.

Exemple

Arrel: portar

Derivats amb prefixos: aportar, deportar, exportar, importar, transportar...

Com que el sistema de prefixos en català és tancat, amb un nombre relativament petit d'elements es pot formar un nombre molt elevat de termes diferents, de significat molt precís.

En els derivats per **sufixació**, el sufix matisa el significat de l'arrel i sovint també canvia la seva categoria gramatical.

Exemple

Arrel: portar

Derivats amb sufixos: portant, portable, portador...

El sistema de sufixos en llengua catalana també és tancat, amb un nombre més gran d'elements que en el cas del prefixos, però amb un rendiment menor a l'hora de formar nous termes.

En les obres recomanades com a recursos bibliogràfics en aquesta unitat podeu trobar quadres i llistes dels sufixos i prefixos més usuals en llengua catalana (Riera i *Gran diccionari de la llengua catalana*) i en llengua castellana (Gutiérrez Rodilla).

La presència de sufixos i prefixos permet modificar el significat de l'arrel d'un mot.

ELS COMPOSTOS

Els termes **compostos** són unitats lingüístiques formades a partir de dos termes amb forma i significat propis.

Aquests tipus de termes poden trobar-se aglutinats en un mot únic (cas dels compostos propis i dels compostos cultes) o bé constituir un sintagma més o menys complex (cas dels sintagmes travats o termes sintagmàtics).

Exemples

compostos propis: llevataps, obrellaunes, para-xocs, rentaplats...
compostos savis: pericarditis, extraparlamentari, monoreferencial...
sintagmes travats: telèfon mòbil, denominació d'origen, districte postal...

Els **compostos propis** estan formats per arrels de mots que ja funcionen i tenen un valor en català. Posseeixen escassa rellevància terminològica perquè no són productius per al lèxic especialitzat.

En canvi, resulta molt productiva en terminologia la formació de **compostos cultes** (*compostos savis* o *recompostos*). Es construeixen mitjançant la combinació de radicals clàssics –procedents del grec i del llatí–, lleugerament modificats. Aquest tipus de compostos és molt abundant en el vocabulari especialitzat, sobretot en disciplines científiques de llarga tradició, com ara l'anatomia o la química.

Pel que fa a la creació de **sintagmes travats**, a banda de ser un mecanisme força productiu de lèxic especialitzat, aquest representa sovint el mecanisme més genuí per adaptar a la nostra llengua la denominació originària d'alguns manlleus.

Exemples

terrenys dolents (*badlands*), pluja d'idees (*brainstorming*), seguiment per ràdio (*radio-tracking*)

Els sintagmes travats i els compostos savis són mecanismes molt productius en els llenguatges d'especialització.

LES ABREVIATURES

Una **abreviatura** és una reducció gràfica per escurçament gràfic d'un mot o d'un sintagma, que es forma suprimint lletres finals o internes i que s'indica amb un punt (final) o una barra (final o interna).

Exemples

trad. (traducció), l. c. (en el lloc citat), Sra. (senyora), v/ (valor), n/fra (la nostra factura)

La abreviatures es formen per **suspensió**, si perden les lletres finals, o per **contracció**, si perden algunes lletres internes.

Exemples

per suspensió: trad. (traducció), l. c. (en el lloc citat), v/ (valor)
per contracció: Sra. (senyora), n/fra (la nostra factura)

En general, les abreviatures s'escriuen amb majúscules o amb minúscules segons la manera com s'escriuria el terme sencer si no s'abreugés (llevat de les abreviatures de tractaments de respecte al costat del nom, que sempre duen majúscula inicial). Van en lletra rodona i mantenen l'accent si la paraula sencera en porta.

Exemples

entl. (entresòl), etc. (etcètera), la Sra. Domènec (la senyora Domènec),
núm. (número), pàg. (pàgina), àt. (àtic)

Només presenten marca de plural les abreviatures formades per contracció, ja que contenen la part final del terme sencer. Les abreviatures formades per suspensió són invariables.

Exemples

a les pàg. 3, 4 i 8 (pàgines); fres. 450E-03 i 467E-03 (factures), Srs. Porta, Balcells i Riba (senyors)

Hi ha un bon nombre d'abreviatures fixades i estandarditzades per l'ús, però se'n poden crear de noves sempre que es consideri necessari. Si cal formar una abreviatura nova, és aconsellable seguir el procediment de suspensió.



Ampliació de continguts

Recordau que l'abreujament afecta només l'escriptura, ja que en llegir les abreviatures pronunciem el mot o l'expressió sencers: "Dra. Marta Riudoms" es llegeix "doctora Marta Riudoms" i no pas "dra Marta Riudoms".

La finalitat de les abreviatures és reduir una expressió al mínim intel·ligible per una qüestió d'economia d'espai; però, alhora, cal tenir present que sempre resulten menys clares i comprensibles que el mot o sintagma sencer que representen. Per tant, se n'ha de fer un ús **racional** i **selectiu**: només s'han d'utilitzar si es produeix una economia significativa (l'abreviatura ocupa menys espais que el mot sencer) i necessària (realment és la solució a un problema d'espai).

La coherència, la racionalitat i la pertinència han de ser els criteris que han de guiar l'ús de les abreviatures.

LES SIGLES

Una **sigla** és la representació del nom d'un organisme, entitat, publicació, procediment, etc., formada per les lletres inicials dels mots més importants d'una denominació.

Exemples

IEC (Institut d'Estudis Catalans), PIB (producte interior brut), RMN (ressonància magnètica nuclear)

Les sigles es formen amb la primera lletra de cada mot ple (substantius, adjectius, verbs i adverbis) de la denominació completa.

Exemples

NIF (número d'identificació fiscal), PAS (personal d'administració i serveis), PVP (preu de venda al públic)

Ampliació de continguts

Els **acrònims** són un tipus especial de mots abreujats, que es formen de manera similar a les sigles. Són abreviacions convencionals que es construeixen lliurement, a voluntat de l'organització que les crea, amb la intenció que puguin ser llegits o recordats amb facilitat. Per això, a diferència de les sigles, a més de les inicials de les paraules plenes, incorporen altres elements.

Exemples

INCAVI o Incavi (Institut Català de la Vinya i el Vi), INTELSAT (International Telecommunications Satellite Consortium)

En general s'escriuen amb majúscules, en lletra rodona, sense cap punt després de cada lletra, ni espais en blanc entre les lletres i sense accents gràfics. Quan s'utilitzen de manera plural no es modifiquen i el canvi de nombre es marca amb el determinant que les acompanya. Pel que fa al gènere, mantenen generalment el que té la denominació completa.

Exemples

les ONG (organitzacions no governamentals), quatre IES (institut d'ensenyament secundari), molts CAP (centre d'atenció primària)...

la LEC (la Llei d'enjudiciament civil), el DOGC (el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*)

Ampliació de continguts

Amb l'ús, les sigles i els acrònims poden lexicalitzar-se, és a dir, prendre el significat del terme compost que representen, i funcionar com un únic mot. Arribats en aquest punt, es grafien amb minúscules i poden admetre marques de plural com qualsevol altre mot, o servir com a element per formar altres termes.

Exemples

una pime (petita i mitjana empresa), les pimes; el radar (radio detecting and changing), els radars; la sida (síndrome d'immunodeficiència adquirida), alteració sidosa; el sonar (sound navigation and changing), els sonars...

Quan en un text es fa servir una sigla o un acrònim per primer cop, és recomanable escriure la designació desenvolupada i posar la sigla entre parèntesis. Després d'aquesta presentació ja es pot utilitzar la sigla a conveniència.

Exemple

Ja s'ha exposat que les sigles i els acrònims són un tipus de terme comú en tots els llenguatges d'especialitat. Tanmateix, és interessant observar que en determinades situacions comunicatives, sovint ben quotidianes, es produeix una concentració notable de sigles i acrònims sense que el seu ús ens cridi gaire l'atenció.

Una sigla és un terme format per la combinació de les inicials dels diferents mots que componen la designació completa.

ELS SÍMBOLS

Un **símbol** és un signe gràfic que, en la ciència i la tècnica, representa una paraula, un sintagma o un valor (unitats monetàries, de mesura, elements químics, etc.). Els símbols tenen una forma fixada, de valor internacional, reconeguda per organismes estandarditzadors competents.

Exemples

rpm (revolucions per minut), s (segon), MHz (megahertz)...

Els símbols s'escriuen amb majúscules o amb minúscules o amb una combinació de majúscules i minúscules, d'acord amb les normes UNE i ISO.

Van en lletra rodona i no porten mai punt ni barra al final, però poden constar de caràcters especials.

Exemples

min (minut), PTA (pesseta), MHz (megahertz), mariapb@uab.edu (rova o arrova), Buff® (marca registrada)

Són invariables pel que fa al plural:

Exemples

300 b (bytes), 4,65 € (euros), 8,7 mm (mil·límetres)

En símbols que acompanyen xifres es deixa usualment un espai entre la xifra i el símbol: 10 km, 54,6 \$, 40 Mb (però 80%, 24°C, 359° 56' 34'').

Els símbols són signes fixats per instàncies internacionals.

L'ADAPTACIÓ DELS MANLLEUS

L'adaptació dels **manlleus** és una altra via de creació de neologismes. En aquest cas, a partir de la incorporació de mots originaris d'un altre sistema lingüístic, que passen per un procés d'assimilació adaptativa a la llengua on s'integren.

El **grau d'adaptació** dels manlleus al sistema lingüístic català té relació amb factors diferents, alguns de més objectius (antiguitat de la introducció, èxit de la difusió, especialització del terme) i altres de més subjectius (sentiment d'estrangerisme que en té el parlant, fonètica i morfologia del mot).

Podem trobar manlleus en diferents estadis d'adaptació, que van des de l'adaptació plena, fins el punt en el qual el parlant ja no els percep com a mots aliens, fins al manteniment de la grafia i morfologia originàries, de manera que encara destaquen enmig dels mots catalans.

Exemples

Manlleus adaptats: caneló, xat, consomé, espinàquer, iogui, màrqueting...

Manlleus no adaptats: inlandsis, loess, mujahidí, solonetz...



Recurs bibliogràfic

Per aprofundir en les qüestions relacionades amb els diversos mecanismes i procediments per adaptar els manlleus a la llengua catalana, podeu consultar la part III del llibre *Curs de lèxic científic*, de Carles Riera (Editorial Claret, 1998), titulada "Aspectes històrics".

Més o menys adaptats, la presència de mots d'altres llengües és un dels recursos de què disposen les llengües per formar termes.

Argumenta és un projecte dels serveis lingüístics de nou universitats catalanes (Universitat de Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya, Universitat Pompeu Fabra, Universitat de Girona, Universitat de Lleida, Universitat Rovira i Virgili, Universitat Oberta de Catalunya i Universitat de Vic), que han dirigit els serveis lingüístics de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat Politècnica de Catalunya.

Argumenta ha tingut el suport de la Secretaria d'Universitats i Recerca del Departament d'Educació i Universitats i la col·laboració de la Secretaria de Política Lingüística del Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya.

La unitat 7 d'Argumenta ha estat elaborada per Maria Antònia Julià Berruezo. L'edició d'aquesta unitat s'ha tancat al setembre de 2006.

Si voleu citar aquest material podeu fer-ho de la manera següent:

Serveis lingüístics de la UB, UAB, UPC, UPF, UdG, UdL, URV, UOC, UVIC. *Argumenta* [en línia]. Barcelona: setembre 2006 [Data de consulta: dd-mm-aa]. Unitat 7. Vull dominar la terminologia. Disponible a: <<http://www.uab.cat/servei-llengues>>.

Els continguts d'Argumenta estan subjectes a una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 de Creative Commons.

